

Pozsony Ferenc a moldvai magyarokról¹

Nem ismeretlen számomra Pozsony Ferencnek a moldvai csángó magyarok hagyományos műveltségére vonatkozó összefoglaló könyve, noha eddig csak a három esztendeje megjelent, román nyelvű változatát (*Ceangăii din Moldova*. Asociația Etnografică Kriza János. Cluj, 2002) láttam. Sietek megjegyezni, hogy ez a most megjelent, magyar nyelvű kötet lényegesen gazdagabb, és ez így is van rendjén. A szerző beépítette könyvébe az újabb kutatások eredményeit, az azóta feltárt források révén megnyílt frissebb adatokat, szempontokat.

Mindenfajta tudomány eredményes műveléséhez szükséges, hogy időről időre elkészüljön egy-egy szintézis, összefoglalás a vizsgált témakörben, hogy széttekintsünk a munkapadon vagy a csatátéren, és számba vegyük, mit tudunk az adott témakörben – és mit nem. Ilyen széttekintés, fölmérő mustra ez a könyv, alkalmat ad a tudott dolgok rendszerezésére, az erők összegyűjtésére, a feladatok kijelölésére. Pozsony Ferenc jól kihasználja a kolozsvári egyetem néprajzi tanszéki műhelyének lehetőségeit, bár a famulusok nyilvánvalóan nála sem azonos eredményességgel és színvonalon dolgoznak, valamit azért mindenki letesz a közös asztalra. Igazi műhelymunka eredménye tehát ez a könyv! Másfelől magán viseli a moldvai magyarsággal foglalkozó jelentős néprajzi munkák túlnyomó részének azon sajátosságát is, miszerint a kutató személy tudományos témája vizsgálata és bemutatása során képtelen megőrizni a – manapság egyébként divatos – hűvös távolságtartást, ami rendszerint nem is válik a kutatómunka javára, s a tárgyilagosságnak legföljebb a látszatát kelti. Pozsony Ferenc, akárcsak az előtte járók – Csúry Bálint, Domokos Pál Péter, Lükő Gábor és a többiek – a moldvai magyarság kutatását nem csupán etnográfiai és folklór témának tekinti, hanem egy sajátos magyar népcsoport sorskérdésének is.

A *Bevezető* fejezetben a szerző tisztázza témája koordinátáit. Foglalkozik a csángó népnév és a csángó etnikum eredetéről szóló elméletekkel, anélkül, hogy egyértelműen letenné a garast egyik vagy másik mellett, de

¹ Pozsony Ferenc: *A moldvai csángó magyarok*. Megjelent az Európai Folklór Intézet Örökség sorozatában. Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet. Bp. 2005

azért érzékelteti, hogy melyiket tartja komolynak vagy éppen komolytalanoknak. A csángók eredetét tapogató elméletek sokfélesége természetesen jórészt abból ered, hogy a moldvai magyarok különböző csoportjai eltérő időben, más-más helyekről és különféle történelmi szélfúvások vagy éppen viharok nyomán kerültek mai lakóhelyükre. Mégis sajnálatos, hogy a legtöbb zszurnaliszta, és sajnos sok jó szándékú politikus is – a dolgok részükről mutatkozó áttekinthetlensége miatt – úgy áll a kérdéshez, hogy a „csángók eredetéről sokféle elmélet létezik”, mintha bizony ezt a sokféleséget nem eredetük sokrétűsége okozná. Egy kis iróniával azt mondhatjuk: ebből is látszik, hogy a csángók magyarok, hiszen a mi eredetünk is „sokféle”, nem úgy, mint az olyan népeké, ahol a hatalom diktatúrája vagy a diktatúra hatalma dönti el, melyik az egyedüli üdvözítő eredetmonda.

A magam részéről örvendetesnek tartom, hogy Pozsony kinyitotta az ajtót – vagy talán leverte a lakatot – a moldvai csángók magyar anyanyelvű hányadával kapcsolatosan Tánczos Vilmos, egyébként rendkívül alapos és tisztességes, de talán túl szigorúan becsült létszám adatát tartalmazó ajtóról azzal, hogy a 62 ezres számot „közel százezerre” módosította. Nem hiszem ugyan, hogy a különbség csak a városban élő s magyarul beszélő csángók korábbi figyelmen kívül hagyásából származna, de a szívemhez és az eszemhez is közelebb áll ez a most Pozsony Ferenc által is elfogadott számhatár.

Történetesen ebben a bevezető fejezetben kapott helyet Dumitru Mărtinaș, bizonytalan identitású és kétes egzisztenciájú moldvai renegát katolikus elméleteinek bírálata. Bár erre szinte bármelyik fejezetben lett volna szükség és lehetőség, de igazat kell adnunk a szerzőnek abban, hogy nem érdemes ágyúval lőni a bolhát. Mărtinaș dilettáns és rosszindulatú nyelvészkedései azonban módot adtak Pozsony Ferencnek arra, hogy értékes nyelvtörténeti adatokkal ismertessen meg bennünket, akár a „sziszegő román nyelvjárás”-ra vonatkozó légből kapott föltevések, akár a 'sógor' szó régi magyar megfelelője, a 'ler' szó románból való eredeztetésének kritikája során.

A *Magyarok Moldva történelmében* című fejezetben Pozsony Ferenc bemutatja, hogy túlnyomó részben román történészek munkái alapján is meg lehet írni a csángók „igaz történetét”. Mégpedig nem is akármilyen szerzőket idéz ebből a célból, hanem éppenséggel a román történetírás legkiválóbbjait: V. A. Urechiát, Miron Costint, Dimitrie Cantemirt, Ioan George Lahovarit, Radu Rosettit, Gheorghe Năstăsescu, valamint Nicolae

Iorgát, akiről még ellenségei sem állíthatták, hogy elfogult lett volna a magyarok javára. De fölvonultat olyan szerzőket is, akik eddig nem voltak benne a csángókkal foglalkozó tudományosság köztudatában, mint a Románia történeti szótárát szerkesztő Octav George Leccát vagy P. P. Panaitescut, aki új és jó adatok alapján, elfogulatlanul foglalkozik a Kárpátokon túli „magyar behatolással”. Ebből a fejezetből egyértelműen kiderül, Moldova történelmét nem lehet megírni az ott élő magyarok gazdasági, kulturális, társadalmi, egyházi szerepének elhallgatásával, vagy akár csak mellőzésével.

Pozsony Ferencnek könyvében sikerült az eddiginél árnyaltabb képet rajzolni a lengyel hatalmi politika moldvai magyarok sorsára gyakorolt hatásáról. Úgy tűnik, hogy a hagyományosnak tekintett és gyakran emlegetett lengyel–magyar barátság sok tekintetben visszafogott fogalmazásra készítette a kérdéssel korábban foglalkozó magyar történészeket. Pozsony új forrásai alapján markánsabban kibontakozik a lengyel királyság és a lengyel katolikus egyház 16–17. századi moldvai orientációja, s a moldvai katolikus magyarok két malomkő – vagy talán két tűz – közötti helyzete. Ugyancsak új források alapján vázolja a szerző a csángók szerepét a 20. század elejei moldvai parasztmegmozdulásokban. Szerencsés, hogy e téren felhasználta Gazda József páratlan értékű dokumentációs anyagát is, amit egyébként is csak ajánlani tudok minden néprajzkutatonak. (GAZDA J. 1980., 1993a., 1993b.)

Az egyházi élet a moldvai magyar közösségekben fejezet a moldvai római katolikus egyházzal és a katolikus klérussal foglalkozik. A szerzőnek számos új forráscsoportot sikerült bevonnia az eddig ismert képek árnyalásába, így sok új adatot, összefüggést ismerünk meg a protestáns vallásoknak és egyházaknak moldvai kapcsolatairól, az itt élő magyarság életében játszott szerepükről. Ugyancsak új források alapján, a 20. század derekán zajlott eseményekről írott részben olvashatunk a fasizálódó Romániában egyre féktelenebb és immár rasszista alapokra helyezett magyarellenességről. Pozsony Ferenc itt közvetíti az olvasónak a moldvai katolikus papság azon teóriáját, miszerint ők csak azért *hazudták* a csángókat románnak, hogy megmentsek őket a Szovjetunióba való deportálástól. Ezzel a merőben új, korábban sohasem hallott elmélettel, amik az újabb, Jászvásáron és máshol megjelenő, csángó településekkel foglalkozó monográfiákba csempészve láttak napvilágot, úgy érzem, vigyáznunk kell. Hiszen tudjuk, hogy – számos korábbi jelenséget most nem

említve – az 1880-as években, az újonnan fölállított jászvásári püspökség azonnal teljes erejével fellépett a csángók magyarsága ellen, pedig akkor senki sem akarta „deportálni a moldvai magyarokat”. Másfelől az 1950-es években, mikor a világi politika – tudjuk, hogy porhintésképpen, de – számos moldvai csángó településen engedélyezte a magyar nyelv valamilyen formában történő oktatását, a moldvai római katolikus klérus – biztosan nem szovjet elvárásra, hanem teljesen magánszorgalomból – dühödten támadta ezt a gyakorlatot. A csángók által ugyancsak igényelt anyanyelvű vallásgyakorlatról pedig hallani sem akart, de nem akar ma sem, mikor a „szovjet veszedelemre” már aligha hivatkozhatnak. Kérdés tehát, hogy fölmenthetjük-e a moldvai katolikus egyházat a minden krisztusi szeretetnek és tanításnak ellentmondó magatartás vétke alól, még ha talán voltak is az oroszok részéről olyanfajta eltévelyedések, amikre ma a jászvásári egyházi vezetés hivatkozik? Ez az újonnan előrángatott magyarázkodás több kérdést is fölvet. Lehet-e egy korábbi hazugságot egy újabbal közömbösíteni? Mennyire tekinthetjük az e téren újabban kiszivárogtatott beismeréseiket a moldvai katolikus papság damaszkuszi útja első állomásának? Tudom, hogy a történelemben általában nem az erkölcs irányítja a dolgokat, legtöbbször ilyesmi még csak számon sem kérhető, de azt hiszem, rendkívül óvatos és több felől ellenőrzött kritikával kellene fogadni a megtérésnek ezeket a különös jelenségeit.

A moldvai magyarok történeti tudatával foglalkozó fejezet jól összszegzi a témával kapcsolatos ismereteket. Megkülönböztetett elismerés illeti a Pozsony Ferenc vezette kolozsvári néprajzi műhely e téren végzett kutatásait, aminek eredményeként, ha szűk körben is, de pontos adatokkal alátámasztva érzékelhetjük, miként vélekednek maguk a csángók a magyarsághoz való kapcsolatukról. Kevesebbet tudunk arról a – jobb szó híján – „kettős identitás”-nak nevezhető állapotról, amiről talán a finnországi svédek vagy a svájci franciák, esetleg a különböző országokban élő arománok tudnának mesélni, legtöbbet azonban a középkori Magyarország szászai, horvátjai és más, hungarus tudatú nemzetiségei tudhattak. Nagyon fontos tehát a történeti tudat mellett általában az identitás megjelenési, megélési formáinak elmélyült vizsgálata. A moldvai csángómagyarok esetében, mint a megvakult embernél a többi érzékszervnek, megnő az identitás egyéb tényezőinek jelentősége. Koránt sincs feltárva ez a téma, de van némi ismeretünk arról, hogy a magyarul már nem vagy csak elvétve beszélő csángók körében milyen sok ma-

gyar népdal, ballada, keserves vagy mondjuk inkább úgy: népdaltöredék, balladatöredék él. Mint ahogy a ráolvasásoknak, gyermekaltatóknak, hejgetés-szövegeknek is fel-felbukkan egy-egy eleme, a magyar nyelvet már elfelejtő falvak öregjeinek gyermekkori emlékeiben. Igen, őket a vallásukon kívül ezek a keserves- vagy imádságtöredékek is megkülönböztetik az ugyanabban a faluban, vagy a szomszédosban élő, ugyancsak román nyelven beszélő ortodox vallásúaktól. Ilyen identitást őrző tényező lehet még a tánc, a népszokás, a hiedelem és a népélet számos más eleme is, aminek kutatásával még adósak vagyunk. Hiszen nemcsak anyanyelv létezik, hanem – egy kis erőltetettséggel – anyatorok és anyaláb, sőt – gondoljunk csak bele – még anyagesztus is, hiszen estenként a mozdulatok is jellemzőek lehetnek egy-egy kultúrára.

A moldvai „magyar nyelvű folklór” – hogy Pozsony Ferenc pontos megfogalmazását használjam – a csángók hagyományos műveltségének talán legjobban kutatott területe. A szerző azonban e téren is tudott újat hozni a *Samanizmus és a medve kultusz Moldvában* téma földolgozásával. Hasonlóan jól, ha nem is a legjobban kutatott témakör a *moldvai csángómagyar nyelvjárás*, ami még ma is fő ismervét jelenti a moldvai magyarság etnikai tagolódásának. Egyúttal talán ezen a területen kell szembenéznünk a csángókkal foglalkozó tudományosság legnagyobb adósságával. Nem hallgathatom el ezen a helyen sem, hogy mekkora hiátusnak tartom a Szabó T. Attila, Gállfy Mózes és Márton Gyula kétkötetes *Moldvai csángó nyelvjárás atlasza* anyagának „parlagon heverését”. A megismételhetetlen körülmények között gyűjtött anyag néprajzi és nyelvészeti értékei sajnálatos módon nincsenek feldolgozva, pedig talán Szabó T. Attila születésének 2006-ban esedékes századik évfordulójára meg kellene – meg kellett volna – valósítani e páratlan érték közkinccsé tételét, vagy legalábbis hozzá kellene kezdeni ehhez a fontos munkához, hogy minél teljesebb képünk legyen a moldvai magyarok Európai Unió szerint is értéket jelentő, középkori gyökerű nyelvjárásáról.

A könyv *Gazdasági élet régen és napjainkban* című része arról győz meg, hogy a moldvai magyarok legkevésbé kutatott területe a gazdasági élet, s általában az anyagi kultúra területe. Úgyszólván semmit, de a hagyományosan szellemi néprajznak tekintett témakörökhöz képest mindenképpen jóval kevesebbet tudunk a moldvai magyarok gyűjtögető tevékenységéről, az úgynevezett ősfoglalkozásokról, de a szántóföldi és erdőgazdálkodásról, az állattartásról, állattenyésztésről sem sokkal többet

– bár ez a helyzet a könyv megjelenése óta kedvezően változott. A témakörrel kapcsolatos gyűjtések és kutatások hiányos volta megmutatkozik a könyv gazdasági fejezetének vérszegénységében. Közismert, hogy a népelet kutatása során általában, Erdélyben pedig mindenképpen háttérbe szorult a földművelés, az állattartás, egészében a gazdaság vizsgálata.

Jóval többet tudunk meg Pozsony Ferenc könyve alapján *a moldvai csángó falvak társadalomszerkezetének helyzetéről* és alakulásáról, aminek részletes és rendszerezett bemutatása azért is fontos, mert ennek a népcsoportunknak a társadalmi strukturálódásáról eddig szinte csak annyit tudtunk, hogy kialakulatlan, csökevényes és kezdetleges. Ebből a fejezetből azonban már bontakozik valami, mégpedig úgy tűnik, egyre jobban felismerhető körvonala annak, hogy talán mégiscsak volt valami társadalmi szerveződés a csángó falvak közösségében, elsősorban a szántók, valamint a legelők, s talán az erdők használata terén. Ugyancsak újat hozott Pozsony könyve a faluközösségen belül (és kívül) a nemzedékek és a nemi csoportok közötti kapcsolatok erővonalainak felvázolásával.

Külön könyvet lehetne – és kellene – összeállítani *a moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után* témakörben. Pozsony Ferenc könyvében ezzel csak egyetlen fejezet foglalkozik, de az rendkívül tartalmas és alapos, pedig még így is sok minden hiányzik belőle. Talán nem túlzás, ha úgy fogalmazok, hogy a moldvai csángó magyarok sorsában az elmúlt évtizedekben több jelentős és pozitív változás történt, mint annak előtte évszázadokon át, noha *alapvetően kedvező fordulatra* mindmáig nem került sor. Jól tükrözi a történések és a változások sokféleségét ez a fejezet, amit, azt hiszem, elsősorban azok tudnak, tudunk értékelni, akik nemcsak áttételesen, de közvetlenül – hogy úgy mondjam a magunk bőrén – érezkelhettük a moldvai csángómagyarok 1989 előtti sorsát vagy – divatos szóval –: sorstalanságát. Csak remélhetjük, hogy ennek a könyvnek egy közeljövőben esedékes bővített kiadásában az érdekvédelmi törekvések mellett már az érdekérvényesítés eredményeiről is szó eshet.

Végezetül elmondhatjuk, hogy a moldvai csángó magyarok történelmének, néprajzának kutatása ma *idült forráshiányban* szenved. A recens anyag gyűjtésének lehetőségei az egykori Etelközben is fogyóban vannak, az írott forrásokat pedig továbbra is hét lakat alatt tartják, bár a kiskapuk megnyitása elkezdődött, s előbb-utóbb talán eljuthatunk a csángók múltjának feltáráshoz szükséges levéltári anyagokhoz is. Minden új forrástípus feltárása hatalmas előrelépést jelenthet tehát a kutatásban, s azt

hiszem Pozsony Ferenc könyvének legnagyobb értéke, hogy jelentősen sikerült bővítenie a felhasználható források körét.

Persze ha most nem ismertetést, hanem lektori véleményt készítenék *A moldvai csángó magyarok* című könyvről, akkor talán volna még néhány szavam, egy-két ötletem, hasogatnám a hajszálat, fölpattannék valamelyik vesszőparipámra. Fölvetném, hogy talán össze lehetett volna vonni „A moldvai magyarok történelmi tudata”, valamint az „Identitás és modernizáció” fejezetet, fölhívnám a szerző figyelmét néhány további irodalomra, a képek aláírásában szereplő egy-két elírásra. De hála Istennek nem lektorálom, hanem bemutatom Pozsony Ferenc kitűnő munkáját. Ezért őszinte szívvel gratulálhatok a csángókkal foglalkozó szakirodalom újabb jeles kötetéhez, és mindenkinek ajánlom érdeklődő figyelmébe.

